

Mõningaid mõtteid Tiiu Ernitsa doktoritööst „Muusikaõppekirjandus ja laulmisõpetus saksa õppekeelega koolides Eestis aastatel 1860–1914”

Tiiu Ernits: *Muusikaõppekirjandus ja laulmisõpetus saksa õppekeelega koolides Eestis aastatel 1860–1914*. Tallinn: TLÜ sotsiaalteaduste dissertatsioonid 61, 2013, 386 lk.

Maris Saagpakk

Tiiu Ernitsa doktoritöö keskendub Eestis kasutusel olnud saksakeelsete muusikaõpikute analüüsile aastail 1860–1914. Selline fookus on väga tervitav, kuna, nagu töös esile tõstetakse, iseloomustab Eestit vaadeldaval perioodil (nagu ka praegu) „mitmerahvuseline kooselu” (lk. 13), mida on sellisena veel ebapiisavalt uuritud.

Doktoritöö struktuur on igati loogiline ja toetab lugejat. Sissejuhatusel järgneb kultuuriloolise tausta käsitus, mis tutvustab lugejale Balti kubermangude kooliolulisi ja ajaloolist tausta vaadeldaval perioodil. Sellele järgneb laulmisõpetuse kui distsipliini korralduslike küsimuste ja alusdokumentide käsitlemine Saksamaal ja Balti kubermangudes. Kolmandas peatükis tutvustatakse õpiku-uurimist teadusliku diskursusena, näidates valitsevaid põhisuundi ja eri kultuuriruumides domineerivaid suundumusi. Ülevaade kõnealuse perioodi muusikaõpetusealastest arusaamadest on kirjutatud huvitavalt ja sünteetilt. Saksa kultuuriga tegeleva töö jaoks loogiline (kuid mitte ainumõeldav) tundub autori otsus juhinduda oma empiirilises uurimuses peamiselt saksa autoritest (Peter Weinbrenner, Renate Hofstetter, Martin Rauch).

Doktoritöö mahukaima osa moodustab autori koostatud õpikutevalimi põhjalik ja mitmekülgne analüüs, mille verifitseerimiseks on mõnel juhul kasutatud ka ekspertide abi. Valimisse on kaasatud tänapäevase Eesti Vabariigi aladel vaatlusalusel perioodil kasutusel olnud muusikaõpikuid. Ajaloolist tausta käsitlevais peatükkides on kaasatud ka praeguse Läti Vabariigi alad, arvestades tolleaegset administratiivkorda (Balti kubermangu v. provintsid). Kasutatud kirjanduse osas on arvesse võetud kõnealuses valdkonnas olulised allikad.

Õpikuid analüüsides näitab autor end suurepäraseks eksperdina valitud valdkonnas, empiirilise uurimistöö maht on aukartustäratav ja kasutatud

on vastavalt eesmärkidele erinevaid andmeanalüüsi meetodeid. Analüüsi alused on põhjalikult selgitatud ja lugeja jaoks veenvad, koostatud tabelite ja lisade ülesehitus on selge ja vajalikkus töö seisukohalt on esile toodud. Töö kokkuvõtted pakuvad kindlasti huvi ka laiemalt selle perioodi eesti ja/või baltisaksa kultuuri ja ajaloo huvilistele. Tiiu Ernitsa interdistsiplinaarses uurimuses on seotud ajaloo, muusikateaduse ja pedagoogika/didaktika suunad, mis võimaldab pakkuda lugejale rikast ja mitmekülgset analüüsi. Kuna minu pädevus baltisaksa kultuuri uurijana ei võimalda mul hinnata töös esitatud õpikuanalüüsi asjakohasust ja paikapidavust muusiku või muusikaõpetaja vaatenurgast, keskendun oma edasistes tähelepanekutes üldisematele saksa ja baltisaksa kultuurilugu ning töö ülesehitust ning sisemist loogikat puudutavatele küsimustele.

Esialt tuleb märkida, et Tiiu Ernitsa töö interdistsiplinaarsus ei suuda siiski päriselt ületada seni olemasolevas kirjanduses esinevat probleemi, et eesti ja saksa kultuurilugu on „teineteisest pigem lahus” (lk. 13) uuritud. Ehkki tegemist on pedagoogika ja muusikaalaste teemadega, samuti taustaks ajalooliste faktide esitamisega, ei jõuta kõigis aspektides päriselt välja nende teemade täiusliku seostamiseni. Kuidas näiteks seostub hääleulatuse küsimus üldiste väärtuste ja „sotsiaalkultuurilise tegelikkusega”, mis on töö peamiseks uurimisküsimusteks? Interdistsiplinaarse lähenemise ohukohaks võib olla ka see, et ühes valdkonnas ollakse tugevam kui teises ja seetõttu on võimalikud teatud küsitavused. Nii jäi näiteks silma, et autor on ära teinud äärmiselt suure töö õppekirjanduses esinevates lauludes sisalduvaid väärtushinnanguid kajastades. Kuna aga selle analüüsi abil saavutatud tulemused põhiosas korvad eelnevalt baltisaksateemalistes kirjutistes esile tõstetut (osalt on seda käsitletud ka allakirjutanu), siis tekkis lugedes kiuslik küsimus, kas oli

vaja nii palju vaeva näha selleks, et kinnitada seni teada olevat. Kas oli mingi põhjus arvata, et lauludes esinevad väärtused võiksid olla teistsugused, kui näiteks ilukirjanduse ja mälestuskirjanduse alusel tehtud analüüsid seni näidanud on?

Ka ei käsitle antud põhjalik töö ju eesti, vene ja saksa kultuurilugu ja vastastikust mõju ühe tervikuna. Selleks oleks vaja olnud uurimusse hõlmata ka kasutusel olnud venekeelsed ja eestikeelsed õpikud. Kõnealuse töö puhul on tegemist ikkagi pigem „baltisaksa vaatenurgast“ (lk. 15) eesti keeles esitatud uurimusega. Eestlased esinevad töös vaid sedavõrd, et on teada nende klassides istumise fakt. On väljaspool kahtlust, et saksa kultuur on eesti kultuuri tugevalt mõjutanud. Samuti oleme praegu erinevates distsipliinides saavutamas üksmeelt, et siinmail elanud sakslaste lugu on oluliseks osaks üldisest Eesti kultuuriloost.

Eesti kultuuri mõjusid siinmaisele saksa kultuurile on märksa raskem leida ja tõendada, ehkki neid muidugi on (nt. baltisaksa kirjanduses esinevad eesti ja läti (kõrval-)tegelaskujud, teoste kohalik koloriit, baltisismid keeles, mõningased kulinaarsed aspektid vms.). Võib öelda, et baltisakslastele on Eesti ja Läti kodumaa, kuid oma (saksa) linna- või mõisakultuuriga, mille juurde kuulusid eestlased ja lätlased vajalike taustajõudena. Eesti ja läti rahvuskultuuride mõju kohaliku saksa kõrgkultuuri ja koolis õpetatava materjali tasemel on kõige selle tõttu harv ja seepärast uurimisküsimusena eriti põnev. Oli ju baltisaksa kultuurile omane eristuda „talupojakultuurist“, õpetaja ja härra staatus alamas seisus eestlase ja lätlase üle oli baltisaksa kultuurile omane. Nagu kirjutab Gero von Wilpert ja tema tuules mitmed teised uurijad, kaasa arvatud allakirjutanu, on baltisaksa kultuurile omane kolonialistlik suhtumine allutatud eesti ja läti kultuuri.¹ Seega ei ole suurt lootust leida baltisaksa kultuurist olulisel määral eesti mõjusid (kuigi nii tore oleks olnud leida mõni eesti rahvaviis saksakeelsetest õpikute, eriti arvestades rahvusromantilist rahvalaulude tähtsustamist nt. Herderil), sest hoolimata teatud gruppide ja inimeste estofiilsetest hoiakutest 19. sajandil ei olnud baltisaksa kogukond üldiselt sellistele mõjudele avatud. Nii väidetaksegi töö tulemuste kokkuvõttes lk. 212, et „lauluvarale oli iseloomulik monokultuurilisus“. Küll aga on eriti ajaloolise Eestimaa (Põhja-Eesti ja osa Kesk-Eesti

alasad) baltisaksa kultuuris olulisi vene mõjusid ja võib oletada, et see on ka töös väljatoodud nn. riigisaksa ja baltisaksa väärtushinnangute erisuste üheks põhjuseks. Eriti just ka töös analüüsitud lojaalsus riigile, ning lojaalsuskonflikt sakslase ja tsaaririigi alamana on baltisaksa kultuuris uuritud perioodil oluliseks teemaks. See kõik aga ei ole mõeldud kahandama Tiiu Ernitsa doktoritöö väärtust. Vaadates töö soliidset mahtu ja lugedes autori ülevaadet senisest uurimisseisust, on selge, et samavõrd ulatuslik vene ja eesti õppekeele koolides kasutusel olnud õpikute võrdlusmaterjalina kaasamine oleks olnud ebarealistlik. Kuigi oleks muidugi väga põnev olnud teada saada näiteks seda, millised erinevused esinevad väärtuskasvatases saksa ja eesti õppekeeltega koolide muusikaõpikutes.

Õpikute analüüs on jagatud kolme perioodi: 1860–1886, 1887–1905 ja 1906–1914. Selline jaotus lähtub ajaloolistest murdepunktidest ja on seetõttu loogiline, samas tundus olevat mõnes aspektis keeruline seda rakendada, kuna õppeplaanid võisid näiteks kehtida ka mainitud perioodidest erinevalt. Liiga järsk tundub ka väide, nagu oleks Eestis vaadeldaval perioodil valitسنud „keskaegse ja uusaegse mõtlemise vaheline pingeväli“ (lk. 227), mis positioneerib mõttearengu seisuga mitmeid sajandeid varasemasse aega (17. saj.) ega tundu olevat korrektne töös tutvustatud mitmete progressiivsete õpetamismeetodite tõttu sel perioodil.

Väga huvitav on lk. 33 esitatud väide, et „saksa kodudest pärit lapsed töid kooli kaasa n.-ö. rikutud saksa keele“. Samas on kirjeldatud õppeplaanis esitatud õppe-eesmärgid, mis arvestavad laste erinevat keeletausta. Kuna aga töös käsitletakse õppematerjale ja mitte-tegevust, ei saa me infot selle kohta, kuidas käis praktiline õppetöö selle nõude alusel. Töö näitab tõepoolest, et meie teadmistes saksa kooli kohta Eestis on veel palju lünki.

Lk. 231 on väidetud, et tänapäeva õpetajad võivad leida tööst huvitavaid ideid, mida tundes rakendada. Töös on üles loetud küll mitmed väidetavalt tollasele kooliõpetusele omased ja ka tänapäeval rakendatavad ja vahel isegi innovaatiliseks peetavad põhimõtted, nagu näiteks ainete omavaheline lõimimine, kuid selle väite sügavam sisu jääb hämaraks ja ma ei ole ka kindel, et tolla-

¹ Wilpert, Gero von 2005. *Deutschbaltische Literaturgeschichte*. München: Beck, S. 26.

ne ainetevaheliste seoste loomine on sama, mida me tänapäeval selle mõistega tähistame. Lk. 229 esitatud kolmandale uurimisküsimusele antud kokkuvõttes vastuses esitab autor huvitava seisukoha, et Balti kubermangudes oli muusikaõpetusel kõrgem prestiiž kui Saksamaal, kuid lõpetab kokkuvõtte lausega „[---] muusikaõpetus ja kirjandus edastasid arengukeskkonnana Saksamaa, seeläbi aga kogu läänepoolse Euroopa (koolide) lauluvara, muusikastiile, -vorme, kasvatusväärtusi“, mis eelneva huvitava tulemuse teatud mõttes tasalülitab. Küsimusi tekitab ka asjaolu, et kuna töös tegeldakse Saksa ja Balti alade kõrvutamise, kuidas siis saab kokkuvõtet laiendada kogu Lääne-Euroopale? Küsimus, mida mõeldakse kõnealusel tööl Euroopa ja mida saksa kultuurina,

jääb ka mõnes teises kohas ebaselgeks (lk. 230) või vastuoluliseks (lk. 228 on juttu sellest, et Preisi muusikaõpetus oli võrreldes muu Euroopaga tagurlikum).

Huvipakkuvaks faktiks on õppeplaanide analüüsi tulemusena saadud teadmine, et Baltikumi sakslased väärtustasid ja õpetasid mitmehäälset laulu rohkem, kui see Saksamaal tavaks oli.

Oleksin pidanud antud töö puhul loogilisemaks saksakeelset kokkuvõtet ingliskeelse asemel, kuid ei ole muidugi võimalik vaielda tõsiasjaga, et inglise keel on oluline (olulisim) teaduskeel.

Tegemist on detailse ja süvitsi mineva kõrgetasemelise uurimusega, mille autor on interdistsiplinaarse uurimistöö ohtusid pelgamata julgesti sindunud pedagoogika, muusikadidaktika ja ajaloo.